

УПОТРЕБА НА ЧИСЛИТЕЛНИТЕ ИМЕНА В ЮЖНОРОДОПСКИТЕ БЪЛГАРСКИ ГОВОРИ И ПРЕДСТАВЯНЕТО ИМ В ГРАМАТИКИТЕ НА „ПОМАШКИЯ ЕЗИК“

ГЕОРГИ МИТРИНОВ

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
g_mitrinov@abv.bg

В статията е разгледана употребата на числителни имена в южнородопските български говори. Показано е представянето им в издадените граматика и речници на сътворения в Гърция в края на XX век „помашки език“. Видно е наличието на силно турско езиково влияние, довело до ограничена употреба на названия от домашен, български произход. Набелязват се тенденциите в употребата на числителните имена в южнородопските български говори.

Ключови думи: българска диалектология, южнородопски български говори, „помашки език“, граматика, речник, числителни имена.

THE USE OF NUMERALS IN THE BULGARIAN SOUTHERN RHODOPE DIALECTS AND THEIR DESCRIPTION IN THE SO-CALLED *POMAK LANGUAGE*

GEORGI MITRINOV

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
g_mitrinov@abv.bg

This paper deals with the use of numerals in the Bulgarian Southern Rhodope dialects and demonstrates their description in the grammar books and dictionaries of the so-called “Pomak language” invented in Greece in the late 20th century. The author discusses the strong influence of the Turkish language, which has reflected in a limited use of numerals of domestic Bulgarian origin, and highlights the trends in the use of numerals in the Bulgarian Southern Rhodope dialects.

Keywords: Bulgarian dialectology, Bulgarian Southern Rhodope dialects, “Pomak language”, grammar, dictionary, numerals

Съвременната езикова ситуация в Южните Родопи е доста интересна и динамична. Традиционните архаични и самобитни местни родопски говори, които по застъпниците на старобългарските ерови и носови вокали са **Ѡ-**, **Ъ-** и **а-**говори, са подложени на силно турско езиково влияние, особено в Гюмюрджинско и Димотишко. Това важи преди всичко за речта на младото поколение, включително и в Ксантийско, което усилено изучава турски език не само в училищата, а и в извънкласни форми на обучение, по религиозна линия. Тъй като официалният език там е гръцкият, основно на него се провежда обучението в местните училища. От това следва, че за езиковата ситуация в тези райони, населени с компактно българоезично мюсюлманско население, е характерен трилингвизъм. С публикуваните през 90-те години на XX в. в Гърция граматика (Θεοχαρίδης/Theocharidis 1996; Караχотца/Karachotza 1996) се направи опит да се създаде нова книжовна норма на българския език на основата на местните български говори, назовавана *πομακικής γλώσσας* „помашки език“. В граматиките, както и в публикуваните речници (Θεοχαρίδης/Theocharidis 1996a) като основа на новата книжовна норма е залегнала гръцката графична система. Опитите продължават и в по-ново време. През 2017 г. бе издаден голям Васко морфолоγικό λεξικό της Πομακικής – *Базисен морфолоγичен речник на помашкия език*, дело на Р. Караходжа (Καραχотца/Karachotza 2017). За графичното му оформление е използвана българската кирилска графична система с някои отлики, целящи да покажат различия от книжовната норма на българския език (Митринов/Mitrinov 2019a; 2019b). Въпросните граматика и речници представляват интерес като опит да се създаде поредната регионална книжовна норма на българския език в територии, останали извън границите на днешната българска държава.

Настоящата публикация е посветена на представянето на числителните имена в създадените граматика и речници на „помашки език“ в Гърция. За местните български родопски говори е характерна употребата на числителни имена от домашен, български произход и на числителни имена, употребявани в турския език – последица от вековното турско езиково влияние.

В граматиката на П. Теохаридис се утвърждава употребата на Αλόλυτα αριθμητικά ‘бройни числителни’ от български произход от 1 до 4 включително: εννὸ *енно*, ιννὸ *инно*, αννὸ *анно*; ντβε *две*, ντβα *два*; τρι *три*, τσέτρι *четри*. Останалите са характерни за турската бройна числителна система: μπες *беш* ‘пет’, αλτί *алти* ‘шест’, γεντί *йеди* ‘седем’, σεκίς *секис* ‘осем’, ντοκούζ *докуз* ‘девет’, он *он*, ντέσιτ *десит*; όνμπир *онбир* ‘единайсет’; όνικι *оники* ‘дванайсет’, όνουτς *онуч* ‘тринайсет’, γιρμί *йирми* ‘двайсет’, γιρμίπир *йирмибир* ‘двайсет и едно’, ουтоус *утус* ‘трийсет’, кирк *кирк* ‘четирийсет’, елли *елли* ‘петдесет’, алтмис *алтмиш* ‘шейсет’ (Θεοχαρίδης/Theocharidis 1996: 53). Интерес представлява включената успоредна употреба на названия на числително бройно 10, характерни и за българския, и за турския език: ντέσιτ *десит*, он *он*, като българското числително е със зад-

ударна редукция $e > u$. Фонетичната особеност е отлика на говора на с. Исьорен, Ксантийско (Митринов/Mitrirov 2008: 79–87). Прави впечатление, че в граматиката на П. Теохаридис, която трябва да е нормативна, преобладава диалектно разнообразие при употребата на числителното 1 в три варианта, характерни за различни южнородопски и като цяло родопски говори: $\epsilon\nu\nu\acute{o}$ *еннò*, $\iota\nu\nu\acute{o}$ *иннò*, $\alpha\nu\nu\acute{o}$ *аннò*. И при трите варианта има фонетична замяна $дн > нн$, типична за мизийските и за повечето рупски български говори (Стойков/Stoykov 1993: 217; Бояджиев/Boyadzhiev 1991: 58, 106, 114, 128). Фонетичен вариант $\alpha\nu\nu\acute{o}$ *аннò* е широко разпространен в родопските говори (Кабасанов/Kabasanov 1956 44; Керемидчиева/Keremidchieva 1993: 178). Като цяло фонетичните варианти *аннà*, *аннò*, *аннì* със замяна $дн > нн$ са характерни за южнородопските български говори в Ксантийско, затова се отбелязват в граматиките на „помашкия език“.

В граматиката на Р. Караходжа също се утвърждава употребата на форми за ж. и ср.р., ед.ч. и за мн.ч. с фонетична замяна $дн > нн$: $\alpha\nu\nu\acute{o}$ *аннà*, $\alpha\nu\nu\acute{o}$ *аннò*, $\alpha\nu\nu\acute{i}$ *аннì* ($\alpha\nu\nu\acute{i}$ *аннñ*), но не е отбелязано диалектно разнообразие с изключение на формите за мн.ч. (Карахотџа/Karachotza 1996: 115). Облик $\alpha\nu\nu\acute{i}$ *аннñ* се среща в някои от ò-говорите в Ксантийско. Употребата на форми със замяна $дн > нн$ се открива и в говори от Гюмюрджинско: *аннò*, но *аднòту* (с. Хебилево, грц. Хлои), *аннò*, *èннò* (с. Хаджи Верен, грц. Ано Вирсини), *йèннò*, *аннòту*, но *аднò* (с. Гердима, грц. Кардамос), *йеннñ*, *йèннà*, *йèннò*, *йèннì* (мах. Чука, грц. Цука), *èннò*, но *йèднò*, *йèннì* (с. Сливовица, грц. Хамило) и др.

Облик $\epsilon\delta\iota\nu$ се употребява в българските говори в Западна Тракия. Фонетичен вариант *идìн* характеризира смесените диалекти в Източна Тракия, както и тракийските говори в Ксантийско (Бояджиев/Boyadzhiev 1991: 114, 128; 72; 106)¹. При представяне на склонението на числителните бройни имена от домашен, български произход, в граматиката на П. Теохаридис са включени като форми за именителен падеж ($\text{Ον.}[\text{ομαστικῆ πτῶσῃ}]$) фонетични варианти за м.р., ед.ч. $\epsilon\nu\tau\acute{\iota}\nu$ - $\alpha\nu$ *едìн-ан* и $\gamma\epsilon\nu\tau\acute{\iota}\nu$ - $\gamma\epsilon\nu$ *йедìн-йен*. Вторият е с начална йотувана гласна и този изговор е характерен за южнородопските български говори. Такива диалектни варианти са налице и при формите за ж.р. ($\epsilon\nu\nu\acute{o}$ *еннà*, $\gamma\epsilon\nu\nu\acute{o}$ *йеннò*) и за ср.р., ед.ч. ($\epsilon\nu\nu\acute{o}$ *еннò*, $\gamma\epsilon\nu\nu\acute{o}$ *йеннò*) (Θεοχαριδης/Theocharidis 1996: 54). В случая отново е показано диалектно разнообразие в една граматика, която е създадена като нормативна.

Успоредното представяне на форми *едìн* и *адìн* в граматиката на П. Теохаридис също отразява диалектното разнообразие в Ксантийско. За говорите на някои села (Отманери, грц. Еранос; Лъджа, грц. Термес; мах. Измис, грц. Сминти и др.) е характерен облик *адìн*; за говорите на други (Синиково, грц. Сатре; Демерджик, грц. Димарио; Козлуджа, грц. Котили; Пашевик, грц. Пахни; Угурли, грц. Калотихо; Джуванци, грц. Котани и др.) – облик *едìн*, а за говорите на трети (Исьорен, грц. Орео; Вълканово, грц. Емонио) – облик *идìн*. Разнообразие се открива и в говорите в Гюмюрджинско: *адìн* – Гердима, грц. Кардамос; Ешек дере, грц. Есохи; Къз-

лар, грц. Рагада; Кованлък, грц. Ковалон и др.; *едѝн* – Хебилево, грц. Хлои; Сливовица, грц. Хамило; мах. Чука, грц. Цука и др. Често явление е в речта на отделни носители на местния говор да са в употреба и двете форми: *аднò мòмче, еднò магàре, ѝеднò кòпеле, едѝн чилèк* (с. Саранджина, Гюмюрджинско, грц. Саракини); *аднà кавè, еднò кил'у, ѝеднò сèлу, еннò сèлу, идѝн път'* (с. Сливовица, Гюмюрджинско, грц. Хамило); *аднò сèлу, ан-нà гудѝна, ѝеннò* (с. Гердима, Гюмюрджинско, грц. Кардамос), *аднò магàре, аднà табèла, аннò, ённò* (с. Хаджи Верен, Гюмюрджинско, грц. Ано Вирсини); *на аднò м'àсту; едѝн бòлгарин* (с. Шахин, Ксантийско, грц. Ехинос) и др.

В помашко-гръцкия речник на П. Теохаридис се открива речникова статия *πὸτ n'ot = пέντε 'пет'*, Κοὐλίχσι πὸτ χοῦμπλαβὶ κίτάλε. *Κῦνιx си n'ot хὺбави китàпе* (Θεοχαριδῆς/Theocharidis 1996a). Употреба на числително *пет* в различни фонетични варианти е засвидетелствана в говорите на отделни села: *пет* в говора на с. Лъджа, Ксантийско, грц. Термес; *n'òт* в говора на с. Пашевик, Ксантийско, грц. Пахни; *пет'* в говорите на селата Демерджик, Ксантийско, грц. Димарио (*Пет', шес, седем, òсем кило-мèтра*) и Хебилево, Гюмюрджинско, грц. Хлои (*Пет' ѝèврò ли ѝиштеш, пет ѝèврò ли?*).

В граматиката на Р. Караходжа също се утвърждава употребата на числителни бройни от 1 до 4, характерни за българския език. Но в скоби са дадени и турските им съответствия: 1 – *ανὸ аннò* (μπῖρ *бир*), 2 – *ντβε две* (и́к икѝ), 3 – *τρѝ три* (ὕτσз *юч*), 4 – *τσέτρѝ чèтри* (ντòрт *ò'орт*). Останалите числа се отбелязват с турските им названия: 0 – *σιφѝр сѝфѝр*, 5 – *μπεсз беш*, 6 – *αлтѝ алтѝ*, 7 – *γѝε-ντѝ ѝедѝ*, 8 – *σεκѝς секѝс*, 9 – *ντοκούс докѝс*, 10 – *он он*. Включени са числителни бройни за десетици, стоици, хиляди с турските им названия: *он μπῖρ òнбир* 'единайсѝт'; *он и́к òники* 'дванайсѝт', *он ὕτσ òн юч* 'тринайсѝт', *он ντòрт он ò'орт* 'четиринайсѝт', *он μπεсз он беш* 'петнайсѝт', *он αлтѝ он алтѝ* 'шестнайсѝт'..., *ιρμѝ ирмѝ* 'двайсѝт', *отѝс отѝс* 'трийсѝт', *кѝрк кѝрк* 'четиресѝт', *ελλѝ еллѝ* 'петдесѝт', *αлтμѝс алт-мѝш* 'шейсѝт', *γѝετμѝс ѝетμѝш* 'седемдесѝт'; *σεκσέν сексέν* 'осемдесѝт', *ντοκσάν доксán* 'деветдесѝт', *γѝουс ѝус* 'сто'..., *μπѝν бин* 'хиляда'. Интерес представлява показаната успоредна употреба на числителни бройни от домашен, български, и от чужд произход: *μπῖρ / α-ντѝν μѝλγѝόν бир / адѝн мил'òн* и *μπῖρ / α-ντѝν μѝλγѝάρ бир / адѝн мил'àр* (Καραχòτζα/Karachotza 1996: 111–114).

В уводната част на оформения с кирилска графика *Базисен морфологичен речник на помашкия език*, издаден от Р. Караходжа през 2017 г., не е отделено място за числителните имена. Но в някои речникови статии са включени числителни бройни от 1 до 5 включително, характерни за българския език. Това важи и за числителното бройно 10. За числителните бройни от *две* до *пет* включително са дадени по две речникови статии, съответно за българското и за турското название. Важно е да се отбележи, че

във всички речникови статии числителното е с граматична характеристика *adj* с посочено гръцко съответствие *ελίθετο*, т.е. прилагателно име:

адѝн, анна̀, анно̀, аннѝ (аннѝ)

два и икѝ, тур. iki ‘две’

три и ѱч, тур. üç ‘три’

чѣтри и дѣрт, тур. dört ‘четири’

пет и беш, тур. beş ‘пет’ ... пет кукѣшки сом испѣкла... (н.п.); беш пар̀а на да̀ва (бадѝн)

дѣсет и он ... ѱем си ма ма̀йко ф̀атихо ~ кишѝна кум̀ити... (н.п.); тур. on ‘десет’; кишѝна – тур. kişi ‘лице, човек’. 2. остар. ‘люде’ (ТБР/ТВР 1962)

сѝфѝр тур. sıfır ‘нула’.

Гръцки изследователи на южнородопските български говори отбелязват като характерна особеност на някои от тях успоредната употреба на български и турски числителни от 1 до 4, до 5 или до 10. Данните са от говорите на няколко села в Ксантийско (*Παπαδημητρίου/Paradimitriu* 2013 А: 200; В: 254; Г: 95):

– с. Отманери, грц. Еранос (Т. А, с. 200): 0 – *si(ъ)fi(ъ)r*; 1 – *adin/bir*; 2 – *dve, dva, dvamina/iki*; 3 – *tri/trimina/yuch*; 4 – *tchetri/dyort*;

– с. Кетенлик, грц. Кентаврос (Т. В, с. 254): 0 – *si(ъ)fi(ъ)r*; 1 – *edin/bir*; 2 – *dve, dva, dvamina/iki*; 3 – *tri/trimina/yuch*; 4 – *tchetri/dyort*; 5 – *pet/besh*; 6 – *shot/ alti(ъ)*; 7 – *sedem/jedi*; 8 – *osem/sekis*; 9 – *devet/dokus*; 10 – *deset/on*;

– с. Пашевик, грц. Пахни (Т. Г, с. 95): 0 – *si(ъ)fi(ъ)r*; 1 – *jedin/bir*; 2 – *dve, dva, dvomina/iki*; 3 – *tri/trimina/yuch*; 4 – *tchetri/dyort*; 5 – *piot/besh*.

Такава успоредна употреба се наблюдава в речта на жители и от други българоезични села в Южните Родопи.

В отделни речникови статии на *Базисния морфологичен речник на помашкия език* са включени българските названия на числителни бройни за стотици 100 – *сто: два ~ да̀дах снѣмѝте ѱе / три ~ да̀дах ѱткрѝте ѱе...* (н.п.); 200 – *двѣста (-ѱѱес)* ‘двеста’; 300 – *трѝста*. За числителното бройно 100 има и речникова статия с турско название *ѱуз ѱус*, тур. *yüz* ‘сто’. В речниковите статии за числителните бройни *пет* и *дѣсет* е включен илюстративен материал от местния песенен фолклор.

Видно е, че са налице доста различия при опитите за представяне на числителната система на южнородопските български говори в двете граматички и в речниците. В граматиките на „помашкия език“ се утвърждава употребата на български названия на числителните от 1 до 4 включително, а за тези от 5 нагоре се приемат турски названия. В речниците са включени речникови статии и за числителното 5, както и за 10 – *дѣсет* с фонетичен вариант *втѣсѝт дѣсит* в речника на П. Теохаридис. В речника на Р. Караходжа това важи и за числителните бройни за стотици: *сто, двѣста, трѝста*. Представеното в писмените източници название *чѣтри* е характерно в този си облик за родопските и за тракийските говори (Кабасанов/

Kabasanov 1965: 44; Керемидчиева/Keremidchieva 1993: 178; Бояджиев/Boyadzhiev 1972: 107).

Включените турски названия на числителните от 1 до 4 в граматиката на Р. Караходжа са свидетелство, че се утвърждава успоредна употреба на названията им, характерни за българската и за турската числителна система. Това важи и за числително бройно 10 в граматиката на П. Теохаридис: *он он, vtécit dècist*.

Наблюдават се различия при графичното оформление на числителните бройни на турски език в двете граматики, което е свързано предимно с различия в употребяваните графични системи:

Числително бройно	Граматика на Р. Караходжа	Граматика на П. Теохаридис
5	μλες̃ беш	μλεςς беш
6	αλτῖ алтῖ	αλτῖ алтъ
7	γεντί йедῖ	γιε-ντί йедῖ
8	σεκίς секῖς	σεκίς секῖς
9	ντοκούς докῖς	ντοκούς докῖς
11	όνμπιρ òнбир	он μπιρ он бир
12	όνικι òники	он ικί он икῖ
13	òνουτς̃ òнуч	он ῖтςς он юч
20	γιρμί йирмῖ	ιρμί ирмῖ
30	ουτούς утῖς	οτούς отῖς
40	κῖрк кῖрк	κῖрк кῖрк
50	ελλῖ еллῖ	ελλῖ еллῖ
60	αλτμίς̃ алтмῖш	αλτμῖςς алтмῖш

Налице са различия в облика на мъжколичните форми на количествените числителни с наставка *-ина*, представени в разглежданите граматики и речници на „помашкия език“. В граматиката на П. Теохаридис е отбелязан облик τβαμίνα *твам̀ина* (Θεοχαριδης/Teocharidis 1996: 53), като в случая вероятно е допусната правописна грешка. В речника на същия автор се срещат облици ντβαμίνα *д̀вам̀ина*, τριμίνα *трим̀ина* (Θεοχαριδης/Teocharidis 1996a). В граматиката на Р. Караходжа откриваме названия ντβομίνα *д̀вом̀ина*, τριμίνα *трим̀ина*, τσέτρμινα *ч̀етр̀имина* (Καραχοτζα/Karachotza 1996: 114), а в речника му са включени речникови статии *д̀вом̀ина*, *трим̀ина* (... ~бр̀ат̃ие г̀ра̀до г̀ра̀д̀ὰχο... н.п.), *ч̀етр̀имина* (Καραχοτζα/Karachotza 2017). От това може да се съди, че за южнородопските български говори не са характерни мъжколични форми на количествените числителни с наставка *-ица*, каквито се откриват в говорите в Среднородопието (Καβασανov 1956: 44; Керемидчиева/Keremidchieva 1993: 179). Все пак са за-

свидетелствани в отделни южнородопски говори. Например в говора на с. Демерджик, Ксантийско, грц. Димарио, се среща успоредна употреба на форми *тримина*, *тройце*, *тримината*, *тройцата*.

Разнообразие сред диалектите в Ксантийско се открива в употребата на облици *двамина* (с. Отманери, грц. Еранос; Гьокче бунар, грц. Главки; Козлуджа, грц. Котили; Кетенлик, грц. Кентаврос; Исьорен, грц. Орео; Лъджа, грц. Термес; Менково, грц. Медуса; Угурли, грц. Калотихо; Джуванци, грц. Котани) и *двомина* (с. Пашевик, грц. Пахни; Демерджик, грц. Димарио). Успоредна употреба на двете форми е засвидетелствана в говорите на селата Шахин, грц. Ехинос; Синиково, грц. Сатре; мах. Измис, грц. Сминти.

В граматиката на Р. Караходжа са включени речникови статии на производни наречия за количество и степен от числителни имена: *дваиш*, *два̀цо* и *два̀нкуш*; *трѝнкуш*, *четриш* и *четрицо* (Карахотџа/Karachotza 2017). За разлика от облиците *дваиш*, *триш*, *четриш* и умалителните форми *два̀нкуш*, *трѝнкуш*, които са характерни и за родопските говори отсам границата, облици *два̀цо*, *четрицо* не са засвидетелствани в тях по данни от досегашни изследвания.

В двете граматикати е представено склонението на числителните бройни, характерни за българската система от числителни имена. Отбелязани са форми за именителен, родителен и винителен падеж: Овоџ. (в граматиката на Р. Караходжа), Оџ. (в граматиката на П. Теохаридис) – именителен; Гџв. – родителен; Аџџџ. (в граматиката на Р. Караходжа), Аџ. (в граматиката на П. Теохаридис) – винителен падеж. И двамата автори не са се съобразили с падежната терминология, характерна за славянските езици, включително за българския, част от който са южнородопските български говори, като формите за дателен падеж са представени за такива от родителен падеж! Това може да се обясни с граматичната терминология в гръцки език, която е заимствана и не включва дателен падеж.

Грамматика на П. Теохаридис

αρσενικὸ м.р.

Οџ. εντίν-αν ед̀ин-ан; γεντίν-ιεν ѝед̀ин-ѝен

Гџв. εννὸ-μουνε енн̀о-муне, γεννὸ-μουγ(ν)ε ѝенн̀о-муне

Аџ. εντίν-γεν ед̀ин-ѝен

θηλυκὸ ж.р.

Οџ. εννά-να енн̀а-на; γεννὸ-να ѝенн̀о-на

Гџв. εννὸ-νουи енн̀о-нуѝ, γεννὸύ-νεχι ѝенн̀у-нехи

Аџ. εννὸ-во енн̀о-но, γεννὸύ-νεχι ѝенн̀у-нехи

ουδέτερο ср.р.

Οџ. εννὸ-во енн̀о-но; γεννὸ-νου ѝенн̀о-ну

Гџв. εννὸ-νουи енн̀о-нуѝ, γεννὸ-νουνε ѝенн̀о-нуне

Аџ. εννὸ-во енн̀о-но; γεννὸ-νου ѝенн̀о-ну

Овоμ. ντβέ-νε *двè-не*
Γεν. ντβέ-νεμ *двè-нем*
Αιτ. ντβέ-νε *двè-не*

Γραμатика на Ρ. Караходжа

Овоμ. αντίν -εξ *αδὴν-εξ*; αννά -σα *αννά-са*; αννό -σο *αννό-со*; αννί -σε *αννὶ-се*, αννῖ *аннѣ*

Γεν. αννόμου -σε *αννόμου-се*; αννόι -σε *αννόι-се*; αννόμου -σε *αννόμου-се*;
αννάμ *анн'ам*; αννάμ *анн'ам*

Αιτιατ. αννόγκα-σε *αννόγκα-се*/ αννόκ-σε *αννόκ-се*; αννό-σο *αννό-со*; αννό-σο *αννό-со*

Овоμ. ντβομίνα-са *двомίνα-са*, ντβα -са *два-са*, ντβε -σε *две-се*
Γεν. ντβομίнем-σε *двомίνем-се*, ντβαμ -са *двам-са*, ντβεμ-σε *двем-се*
Αιτιατ. ντβομίνεχ-σε *двомίνεχ-се*, ντβα-са *два-са*, ντβε-σε *две-се*

Овоμ. τριμίνα-са *тримίνα-са*, τρι-σε *три-се*, τρι-σε *три-се*
Γεν. τριμίнем-σε *тримίνем-се*, τριμ-σε *трим-се*, τριμ-σε *трим-се*
Αιτιατ. τριμίνεχ-σε *тримίνεχ-се*, τρι-σε *три-се*, τρι-σε *три-се*

Овоμ. τσέτριμινα-са *чέτριμινα-са*, τσέτρι-σε *чέτρι-се*, τσέτρι-σε *чέτρι-се*

Γεν. τσέτριμινем-σε *чέтриминем-се*, τσέτριμ-σε *чέτριμ-се*, τσέτριμ-σε *чέτριμ-се*

Αιτιατ. τσέτριμινεχ-σε *чέтриминεχ-се*, τσέτρι-σε *чέτρι-се*, τσέτρι-σε *чέτρι-се*

Овоμ. αλτί-σο *алтѣ-со*
Γεν. αλτίγυ-σε *алтѣγυ-се*
Αιτιατ. αλτί *алтѣ*

Налице са различия при представяне склонението на числителните бройни в двете граматика. В граматиката на Π. Теохаридис падежните форми са с членна морфема с формант *-н-*, а в граматиката на Ρ. Караходжа – с членна морфема с формант *-с-*. Показано е предпочитание към определена членна морфема като част от тройното членуване при имената, чиято употреба се утвърждава. Но е видно, че се избягва употребата на форми с общобългарска членна морфема с формант *-т-*, вероятно защото се цели отдалечаване на новата регионална книжовна норма от книжовната норма на българския език.

В граматиката на Ρ. Караходжа е предпочетена употребата на числително бройно за м.р. *αδὴν*, което е с широко разпространение в родопските говори, а в граматиката на Π. Теохаридис предпочетеният облик е общобългарски: *εδὴν*. Също така в граматиката на Ρ. Караходжа е представена деκλιναцията на всички числителни от 1 до 4 включително, характерни за българския език, дори и на турското числително *αλτί αλτѣ* 'шест'! Дателните падежни форми за ж. и ср.р., ед.ч. в граматиката на Π. Теохаридис

(*εννό-νοῦι еннò-нуї, γεννοῦ-νεχί йеннù-нехи; εννό-νοῦι еннò-нуї, γεννό-νοῦνε йеннò-нуне*) се различават от тези в граматиката на Р. Краходжа (*αννοί -σε аннòй-се, αννοῦμou -σε аннòму-се*). Трябва да се отбележи, че Р. Караходжа е носител на местния *ò*-говор в Ксантийско и вероятно неговите данни са по-достоверни.

Интерес буди въпросът защо само названията от домашен, български произход за числителните бройни от 1 до 4, на места до 5 включително, както и за 10, са запазени в южнородопските български говори. Наличието на названия за 5 и 10 показва, че в предишен етап от развитието на тези говори числителната система е била изцяло българска. А употребата на турска числителна система е била характерна и за говорите на българските християнски села в Западна Тракия. Данни за такава употреба се откриват в говора на с. Съчанли, Гюмюрджинско, в който наред с домашните названия на числителни имена се използвали и названия, заети от турския език. Това е засвидетелствано през втората половина на ХХ в. като характерно за речта на възрастните носители на говора, вече преселници в България: *Утùз д'ук'ани им'а ф сèлу. Лазър прайме он беж г'ун за Велиден' гà устанè. Бèщус òфци глèдèхме. Думите бир не стàнвèт. Мòмчетът глèв'ахме ут он алт, ть ду ерми, пьк мòмите ут он ики ду ерми. Дукан дукус прикьски имъ зь твà. Съ стуй ирми г'ур там* (Бояджиев/Voyadzhiev 1972: 107).

Сведения, че жителите на българските християнски села в Дедеагачко са употребявали и турска числителна бройна система, се откриват в един пътепис от 90-те години на ХІХ в. Според непосредствени наблюдения на автора на пътеписа местните български селяни броели на български от 1 до 10, а нагоре – по турски (*он бир, он ики, он юч*). Това било характерно дори и за речта на жените, които, за разлика от мъжете, не знаели турски и говорели „чисто български“, освен като броели от 10 нагоре: *юз драм, алтмъш пара, елли пара*. Авторът предполага, че това се дължи на неграмотността на местните български селяни, които иначе били с добро материално положение. Другото му обяснение е, че в селския си бит те боравели с малки числа, а до големите прибъгвали при търговски взаимоотношения с градските търговци и бакали, които пък, включително и гръцките търговци, използвали турска числителна система, тъй като българските селяни знаели турски, но не и гръцки² (Шопов/Shorov 2013: 21–22).

Има данни за употреба на турска числителна система в говора на с. Габрово, Ксантийско. Според тях мъжете в селото предпочитали да броят повече „на турски“ дори когато говорели „на български“. Примерите отново са с употреба на десетици: *он беш давар, юз елли ока*. Децата и младежите в някои игри също броели на турски (Коруев/Koriev 1984: 200). От написаното по-горе следва, че за говорите на българските християнски села в Западна Тракия е била характерна употребата на турски бройни числителни имена за десетици и стотици от 10 нагоре, което е сходно с речта на южнородопските българоезични мюсюлмани. Засега не се откри-

ват сведения за употребата на числителната система в южнородопските български говори от края на XIX и началото на XX в., за да се види има ли различия в сравнение с говорите на българските християнски села в Западна Тракия.

Употребата на названия на числителните имена е свързана с езикови и с екстралингвистични фактори. Така например някои носители на говора в Южните Родопи от по-старото поколение, които са били обучавани в български училища в началото на 40-те години на XX в., когато Западна Тракия за кратко е част от българската държава, могат да броят на български до 10, но използват активно турската и гръцката числителна система. Такива познания демонстрираха осведомители от села в Ксантийско: Исьорен, грц. Орео; Лъджа, грц. Термес; Менково, грц. Медуса; Джуванци, грц. Котани; Козлуджа, грц. Котили; Кетенлик, грц. Кентаврос. Това е характерно и за речта на представители на старото поколение в села от Гюмюрджинско: Къзлар, грц. Рагада; Ешек дере, грц. Есохи; Хебилево, грц. Хлои; Хаджи Верен, грц. Ано Вирсини. Според откровението на един 57-годишен събеседник от с. Демерджик, Ксантийско, грц. Димарио, употребата на български числителни имена е стара традиция, която се предава на поколенията: *Три, четири, седем, осем, девет*. *Мода, мога* (да броя). *Е, ут старте са научихме малку. Йа сам ел 'л' и 'йеди. Петнадесте нели.*

Някои носители на местните говори от по-младото поколение, които често посещават България, също са усвоили българската числителна система до 10. Но като цяло представителите на младото поколение активно използват турската числителна бройна система. Стремят се да изхвърлят местния роден български говор от речта си за сметка на турския език. Така например представители на младото поколение от селата Рушенлар, грц. Руса, и Демирден, грц. Сидиро, Софлийско, които са преселници от българоезични мюсюлмански села в Гюмюрджинско, открито заявяват, че са турци, а не помаци, т.е. с отхвърлянето на родния български говор те подменят и народностната си принадлежност.

Интерес представлява и представянето на числителните редни в цитираните граматика на „помашкия език“. В граматиката на П. Теохаридис се натъкваме на названия: порф *порф* 'първи', *вѣѡф дваф* 'втори', *триф триф* 'трети', *тсѣтриф чѣтриф* 'четвърти', *вѣплѡ дѣплѡ* – *дѣплѡ* (грц. двоен), *по тѣѡѡѡна по тѣѡѡѡна*, *по три по три по три по три*, *тсѣтри тсѣтри чѣтри чѣтри* (Θεοχαριδης/Teoharidis 1996: 53). С изключение на числително *порф* останалите (*дваф, триф, чѣтриф*) засега не са засвидетелствани при теренни проучвания като характерни за някой местен южнородопски български говор. Не се открива тяхната употреба и в родопски говори отсам границата (Кабасанов/Kabasanov 1965: 44; Керемидчиева/Keremidchieva 1993: 180). Възможно е авторът на граматиката да е сътворил тези форми по подобие на числителното редно *порф*, като към останалите числителни редни е добавил краесловна фонема *ф*. Не е характерно за българската числителна система числително редно *дѣплѡ* 'двоен', което в българското си съответ-

ствие се явява прилагателно за означаване на кратност (Стоянов/Stoyanov 1980: 296). Изброените съчетания по τβαμίνα по тβαμίνα (вероятно с допусната правописна грешка – вμ. ντβαμίνα двамίνα); по три по три, чέτρη чέτρη също не могат да се определят като числителни редни. Може да се предположи, че гръцкият краевед П. Теохаридис не е бил запознат добре с граматиката на българския език, в частност с граматиката на неговите родопски говори, и затова е допуснал въпросните грешки.

В речника на П. Теохаридис в две отделни речникови статии са включени числително редно порβ *порв* и негов фонетичен (или графичен) вариант порφ *порф*, като е направен опит фонетичните (графичните) различия да се обвържат и със семантични:

порβ-α-ο -ев-να-vo = 1. πρώτος ‘първи’ Αἰσός γκοντίνα μίγε πόρβα αιτούς. *Айсòс годίνα мί ѝе пòрβα айту̀с*. 2. μεγαλύτερος ‘голям; по-голям, старши’.

3. κορφαίος ‘който се намира на върха, кулминационен’ (ГБР/GBR 2004);

порφ (-ον) πρωταθλητής ‘шампион, първенец’ *Ιζλέζαχ* порφ να τόπαν. *Излèзах порф на тòпан*. (ГБР/GBR 2004).

Включено е в отделна речникова статия числително редно *биринджй*, характерно за турската числителна система: μπῑρνιτζῑί (-ев, -να, -vo) = πρώτος ‘първи’. Για μπεχ φτοῖέρα μπῑρνιτζῑί να ογιούνετε. *Йа бех фчèра биринджй на ой̀унете*. Съчетанието *биринджй на ой̀унете* е със значение ‘пръв в играта, състезанието’, от тур. οуун ‘игра’ (ТБР/TBR 1962).

В граматиката на Р. Караходжа числителните редни са представени изцяло с турски названия: μπῑρνιτζῑί *биринджй* ‘първи’, ικῑνιτζῑί *икинджй* ‘втори’, υтссῑνιτζῑῑ *учюнджю* ‘трети’, νтòρνтῑνιτζῑῑ *дьòрдюнджю* ‘четвърти’, μπεσσῑνιτζῑί *бешинджй* ‘пети’, алтῑνιτζῑί *алтѐнджй* ‘шести’, γιενῑνιτζῑί *йединджй* ‘седми’, σεκῑζῑνιτζῑί *секизинджй* ‘осми’, νтoкoυζoῑνιτζῑῑ *докузунджю* ‘девети’, ονυνιτζῑῑ *онунджю* ‘десети’... Освен това се утвърждава употребата на производни, образувани с наставка -ин, по данни от говора на с. Пашевик, грц. Пахни, Ксантийско: μπῑρνιτζῑί(ιν) *биринджй(ин)*, ικῑνιτζῑί(ιν) *икинджй(ин)* (Карахотца/Karachotza 1996: 122).

В *Базисния морфологичен речник на помашкия език*, дело на Р. Караходжа, се откриват речникови статии *пòрвйй* и *порф*, но липсва речникова статия *биринджй*. В илюстративния материал към речниковата статия *порф* νf *пòрвйй* (adj) (*пòрвййес*), *парвà*, -ο, -ῑ (-и), с посочени български съответствия *първ*, *първи*, са включени наречия: *ат =ото на ищàшо да чу̀ва за инакв̀изне рабати*; *на =ο фàтах рàбато фаф ан̀ò фàврико*. В отделни речникови статии са дадени турски названия на числителни редни: *икинджй* прил. тур. ikinci ‘втори’; *йчунджю* тур. üçüncü ‘трети’; *дòрдүнджю* прил. ‘четвърти’ тур. dördüncü; *бешинджй* прил. ‘пети’, тур. beşinci; *алт-мйшинджй* прил. тур. altmışıncı ‘шейсети’, *йединджй* ‘седми’, тур. yedinci, *секизинджй* ‘осми’, тур. sekizinci; *докузунджю* ‘девети’ тур. dokuzuncu.

Употребата на турски числителни редни е била характерна за речта на родопските българи. Например терминологичната лексика, свързана с названията на чановете за овцете и козите в Средните Родопи, е изцяло тур-

ска. А овцевъдството е било основен поминък на местното българско население. Названията на различните чанове са обусловени от тоналността им: *биринджи девьо* (първа) или *индже девьо*, чийто звук отговаря на нота *си*; *икинджи девьо* (втора) – отговаря на *ла*; *ючунджи девьо* (трета) – отговаря на *сол*; *дъортюнджю девьо* (четвърта) – отговаря на *фа*; *бешинджи девьо* (пета) – отговаря на *ми*; *алтънджи девьо* (шеста) – отговаря на *ре*; *единджи девьо* (седма) – отговаря на *до* (Дечов/Dechov 1903: 17; Примовски/Primovski 1973: 320).

За съвременното състояние на говорите в Южните Родопи е типична употребата на числителни редни *пърф*, *първа*, *първу* за **Ѡ**-говорите; *парф*, *парва*, *парву* – за **а**-говорите; *пърф*, *първа*, *първу* – за **Ѣ**-говорите. Успоредна е употребата на турската заемка *биринджи*. Останалите числителни редни са заети от турската числителна система.

В граматиката на Р. Караходжа са дадени примери с аритметични действия, които са показателни за употребата на числителната система във всекидневието, а и при обучението на децата в училище: *μπες ι μπες νου πράβєт он бес и бєснυ прàвєт он* 'пет и петте правят десет'; *αντ όννο ιζβάντομ μπєςс ι αστáναβοτ μι μπєςс ad óнно ιзвáδομ бєш и астáнавоτ ми бєш* 'от десетте изваждам пет и ми остават пет'; *ντβє πα ντβє μι πράβєт тσєтєтρι двє па двє ми прàвєт чєтєтρι* 'две по две ми правят четири'; *όнно να ντβє πράβι μπєςс όнно на двє прàви бєш* 'десетте на две прави пет'; *κόλκο πράβєт тρι ι тρι κόλκο прàвєт тρι и тρι* 'колко правят три и три' (Καραχотζα/Karachotza 1996: 131).

Дробните числителни имена не са представени в граматиката на П. Теохаридис. В граматиката на Р. Караходжа е включено названието от домашен, български произход *παλαβίν παлавìn* и *παλαβίνο παлавίνο*, както и названието от турски произход *тσσειрєк чєйрєк* (Καραχотζα/Karachotza 1996: 126–129) от тур. *çeyrek* 'четвърт, четвъртина' (ТБР/ТВР 1962). Дори е представено склонението им:

	Аρσєνικο (м.р.)	Θηλυκο (ж.р.)	Ουδєτερο (ср.р.)
Оνομ.	<i>παλαβίν</i>	<i>παλαβίνα</i>	<i>παλαβίνο</i>
Γєν.	<i>παλαβίνου</i>	<i>παλαβίνοι</i>	<i>παλαβίνου</i>
Αιτιατ.	<i>παλαβίνα</i>	<i>παλαβίνο</i>	<i>παλαβίνο</i>

Аρσєνικο – Θηλυκο – Ουдєτερο

	Ενικός αριθμός (ед.ч.)	Πληθυντικός αριθμός (мн.ч.)
Оνομ.	<i>тσσειрєк (-ος)</i>	<i>тσσειрєкї (-σε)</i>
Γєν.	<i>тσσειрєкєυ (-σε)</i>	<i>тσσειрєкєμ (-σε)</i>
Αιτιατ.	<i>тσσειрєкє (-σε)</i>	<i>тσσειрєкї (-σε)</i>

В речника на Р. Караходжа са включени речникови статии *палавѝн*, *палавѝна* и *чейрѝк*. Примерите в илюстративния материал към речникова статия *палавѝн* (adj) (-ѝѝес) -а, -о, -ѝ (-и) са само с облик *палавѝно*: *мáстоно ну ѝе па -о*; *-о кѝло ѝáбалкѝ / мандалѝнѝ*; *той ле на -оно акѝ си мѝхнешо бубáйка му...*

В речника на П. Теохаридис се открива речникова статия *παλαβίν* -а -о *палавѝн* -а -о = μισός 'половин' Φσῆρα ἰζένταχ *παλαβίν χλάπ*. *Фчѝра изѝдах палавѝн хляп*.

Турцизмът *чейрѝк* е с широка употреба в говорната практика на южно-родопските българоезични мюсюлмани.

Заклучение

Краткият преглед на числителните имена, включени в граматиките и речниците на „помашкия език“, представя до голяма степен съвременната диалектна картина в южнородопските български говори в това отношение. Налице е турцизация на системата от числителни имена на местните български говори, която се дължи на силното турско езиково влияние върху тях през последното столетие. Но българските следи са факт. Те се свързват с употребата на характерните за българския език числителни бройни от 1 до 4, някъде до 5, а в отделни случаи и до 10. Запазени са мъжколичните форми на количествените числителни с наставка *-ина*: *двамѝна*, *тримѝна*, *чѝтримѝна*, както и прозводни наречия за количество и степен *дваш*, *двáщо* и *двáнкуш*; *трѝнкуш*, *чѝтриш* и *чѝтрищо*. При числителните редни се пази само числително *порф*, *парф*, *пърф*. Важно е да се отбележи, че въпреки турското влияние в последните години употребата на българската числителна система в Южните Родопи се разширява. Това е следствие от засиленото общуване между еднородното българоезично население от двете страни на гръцко-българската граница, след отварянето на контролно-пропускателните пунктове по нея.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Числителната система на говора на с. Еникѝой, Ксантийско, е проучвана от М. Витанова (Витанова/Vitanova 2001; Витанова/Vitanova 2005), но в различен аспект.

² Цитат от пътеписа на Ат. Шопов: „Селянката си купи сол и други още работи и започна да плаща. Всичко струваше тринадесет гроша. Тя захвана да брои: един, два, три, пет, осем, девет, десет, он бир, он ики, он юч. Този разговор и това броене привлекоха вниманието ми. Слушах и другите селяни и селянки, че изговарят числата на турски език. Попитах защо и ми отговориха, че всички дедагачки селяни знаят да броят на български само до десет, а оттам нагоре броят вече само на турски. Ако им кажете двадесет, тридесет, петдесет, сто, те не ви разбират...“.

ЛИТЕРАТУРА

- Бояджиев 1972: *Бояджиев, Т.* Говорът на с. Съчанли, Гюмюрджинско. – В: *Трудове по българска диалектология*. Кн. 7. София. Издателство на Българската академия на науките.
- Витанова 2001: *Витанова, М.* Следи от броими системи, различни от десетичната. – *Българска реч*, № 3, с. 14–17.
- Витанова 2005: *Витанова, М.* Архаични черти и иновации в диалекта на преселниците от с. Кръстополе (Еникьой), Ксантийско. – В: *Littera scripta manet. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. д.ф.н. Василка Радева*. София, УИ „Св. Климент Охридски“.
- ГБР 2004: *Гръцко-български речник*. Второ преработено издание. „МАГ – 77“.
- Дечов 1903: *Дечов, В.* Среднородопското овчарство. – В: *Сборник за народни умотворения и книжнина*. Кн. 19.
- Кабасанов 1965: *Кабасанов, Ст.* Говорът на с. Момчиловци, Смолянско. – *Известия на Института за български език*, № 4, с. 7–101.
- Керемидчиева 1993: *Керемидчиева, Сл.* Говорът на Ропката (Родопска граматика). София, МикроПринт.
- Коруев 1984: *Коруев, П.* Село Габрово, Ксантийско. София. Издателство на ОФ.
- Митринов 2008: *Митринов, Г.* Една интересна особеност в говора на с. Исьорен, Ксантийско. – *Български език*, № 4, с. 79–87.
- Митринов 2019а: *Митринов, Г.* Нов опит за кодификация на „помашкия език“. – В: *Стереотипът в славянските езици, литератури и култури. Сборник с доклади от Четирнадесетите международни славистични четения*. София, 26–28.04.2018 г. Т. 1. Езикознание. София. УИ „Св. Климент Охридски“, с. 363–372.
- Митринов 2019б: *Митринов, Г.* Опити за кодификация на регионални писмени норми на българския език с кирилска графика от втората половина на ХХ и от началото на ХХІ век. – В: *Българистични езиковедски четения. Материали от международната конференция по случай 130-годишнината на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, 19–20 ноември, 2018 г. Факултет по славянски филологии. Софийски университет „Св. Климент Охридски“. София, с. 404–412.
- Примовски 1973: *Примовски, Ан.* Бит и култура на родопските българи. Материална култура. – В: *Сборник за народни умотворения и народопис*. Кн. LIV. София, Издателство на Българската академия на науките.
- Стойков 1993: *Стойков, Ст.* Българска диалектология. Под ред. на М. Сл. Младенов. София, Издателство на Българската академия на науките.
- Стоянов 1980: *Стоянов, Ст.* Граматика на българския книжовен език. София, Наука и изкуство.
- ТБР 1962: *Турско-български речник*. София, Наука и изкуство.
- Шопов 2013: *Шопов, Ат.* Из живота и положението на българите във вилаетите. София, Издателство „Факел“ и Издателство „Изток – Запад“.
- Καραχोटζα 1996: *Καραχोटζα, Ρ.* Граμματικὴ Πομακικῆς Γλῶσσας = Εκδοσὴ Δ' σφμα στρατου. Απριλιος.

- Καραχοτζα 2017: Καραχοτζα, Ρ. Βασικο μορφολογικο λεξικο της Πομακικης. Ξανθη 2017, Pom Lex.
- Παπαδημητριου 2013: Παπαδημητριου, Π. Λαλιες των Πομακων της Ελληνικης Ροδοπης. Περιφερειακη αναλυτικη σλαβικη και μουσουλμανοι ομιλητες στη νοτιοανατολικη Ευρωπη. Τ. Α, pp. 1–788; Τ. Β, pp. 1–729; Τ. Γ, pp. 1–780. Θεσσαλονικη.
- Θεοχαριδης 1996: Θεοχαριδης, Π. Γραμματικη της Πομακικης γλωσσας. Παραρτιμα φρασεις και κειμενα. Θεσσαλονικη.
- Θεοχαριδης 1996α: Θεοχαριδης, Π. Πομακοελληνικο λεξικο. Θεσσαλονικη. Αίγειρος.

REFERENCES

- Boyadzhiev 1972: *Boyadzhiev, T. Govorat na s. Sachanli, Gyumyurdzhinsko. – Trudove po balgarska dialektologiya*. Kn. 7. Sofia. Izdatelstvo na BAN.
- Dechov 1903: *Dechov, V. Srednorodopskoto ovcharstvo. – Sbornik za narodni umotvoreniya i knizhnina*. Kn. 19.
- GBR 2004: *Gratsko-balgarski rechnik*. Vtoro preraboteno izdanie. “MAG – 77”.
- Kabasanov 1965: *Kabasanov, St. Govorat na s. Momchilovtsi, Smolyansko. – Izvestiya na Instituta za balgarski ezik, № 4, s. 7–101*.
- Karachotza 1996: *Karachotza, P. Grammatiki pomakikis Glossas = Ekdosi D’ soma stratou*. Aprilios.
- Karachotza 2017: *Karachotza, P. Basiko morfologiko lexiko tis pomakikis*. Xanthi, Pom Lex.
- Keremidchieva 1993: *Keremidchieva, Sl. Govorat na Ropkata (Rodopska gramatika)*. Sofia, MikroPrint.
- Koruev 1984: *Koruev, P. Selo Gabrovo, Ksantiysko*. Sofia. Izdatelstvo na OF.
- Mitrinov 2008: *Mitrinov, G. Edna interesna osobenost v govora na s. Isyoren, Ksantiysko. – Balgarski ezik, № 4: s. 79–87*.
- Mitrinov 2019a: *Mitrinov, G. Nov opit za kodifikatsiya na “pomashkiya ezik”. – In: Stereotipat v slavyanskite ezitsi, literaturi i kulturi. Sbornik s dokladi ot Chetirinadesetite mezhdunarodni slavistichni cheteniya*. Sofia, 26–28.04.2018. T. 1. Ezikoznanie. Sofia, SU “Sv. Kliment Ohridski”, s. 363–372.
- Mitrinov 2019b: *Mitrinov, G. Opiti za kodifikatsiya na regionalni pismeni normi na balgarskiya ezik s kirilska grafika ot vtorata polovina na XX i ot nachaloto na XXI vek. – In: Balgaristichni ezikovedski cheteniya. Materiali ot mezhdunarodnata konferentsiya po sluchay 130-godishninata na Sofiyskiya universitet “Sv. Kliment Ohridski”*. Sofia, 19–20.11.2018. Fakultet po slavyanski filologii. SU “Sv. Kliment Ohridski”. Sofia, s. 404–412.
- Papadimitriou 2013: *Papadimitriou, P. Lalies ton Pomakon tis Ellinikis Rodopis. Perifereaki analytiki slabiki kai musulmanoι omilites sti notioanatoliki Evropi*. T. A, pp. 1–788; T. B, pp. 1–729; T. Γ, pp. 1–780. Thessaloniki.
- Primovski 1973: *Primovski, An. Bit i kultura na rodopskite balgari. Materialna kultura. – Sbornik za narodni umotvoreniya i narodopis*. Kn. LIV. Sofia. Izdatelstvo na BAN.
- Shopov 2013: *Shopov, At. Iz zhivota i polozhenieto na balgarite vav vilaetite*. Sofia, Izdatelstvo “Fakel” i Izdatelstvo “Iztok – Zapad”.

- Stoyanov 1980: *Stoyanov, St.* Gramatika na balgarskiya knizhoven ezik. Sofia. Nauka i izkustvo.
- Stoykov 1993: *Stoykov, St.* Balgarska dialektologiya. Pod redaktsiyata na M. Sl. Mladenov. Sofia. Izdatelstvo na BAN.
- TBR 1962: *Tursko-balgarski rechnik.* Sofia, Nauka i izkustvo.
- Theocharidis 1996: Theocharidis, P. Grammatiki tis pomakikis glossas. Parartima fraseiz kai keimena. Thessaloniki.
- Theocharidis 1996a: Theocharidis, P. Pomakoelliniko lexiko. Thessaloniki. Aígeiros.
- Vitanova 2001: *Vitanova, M.* Sledi ot broimi sistemi, razlichni ot desetichnata. – *Balgarska rech*, № 3, s. 14–17.
- Vitanova 2005: *Vitanova, M.* Arhaichni cherti i inovatsii v dialekta na preselnitsite ot s. Krastopole (Enikyoy), Ksantiysko. – In: *Littera scripta manet. Sbornik v chest na 65-godishninata na prof. d.f.n. Vasilka Radeva.* Sofia, SU “Sv. Kliment Ohridski”.

✉ Доц. д-р Георги Митринов

Секция за история на българския език

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“

при Българската академия на науките

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ *Assoc. Prof. Georgi Mitrinov, PhD*

Department of History of Bulgarian Language

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria

Публикувано: 31 март 2020